

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.02>

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Хортюк Наталія Василівна,

аспірантка

(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

Актуальність статті полягає в тому, що військова агресія російської федерації проти України обумовила необхідність забезпечення Збройних Сил України якісним кадровим складом, адже лише професіонали здатні забезпечити належний рівень обороноздатності нашої країни. Ефективним стимулювання військовослужбовців є встановлена державою єдина система соціально-правових гарантій, а також відповідний правовий механізм їх реалізації. Особливо гостро це питання постало в реаліях правового режиму воєнного стану та оголошеної загальної мобілізації. Адже, належне забезпечення соціальних гарантій сприяє задоволенню матеріальних та інших потреб військовослужбовців, а також членів їх сімей. Метою статті є: визначити поняття та розкрити значення соціальних гарантій військовослужбовців за трудовим законодавством України. У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, розкрито загально теоретичні підходи щодо тлумачення понять «гарантії» та «соціальні гарантії». Розкрито положення норм чинного законодавства, в якому закріплюються соціальні гарантії військовослужбовців в Україні. Запропоновано авторське визначення поняття соціальних гарантій військовослужбовців, а також окреслено його ознаки. Наголошено на важливості та необхідності забезпечення та реалізації соціальних гарантій військовослужбовців. Зроблено висновок, що до основних ознак соціальних гарантій військовослужбовців найбільш доцільно віднести: 1) правове закріплення, переважно, у нормах трудового законодавства України; 2) забезпечення з боку країни, що виявляється у законодавчому підкріпленні, а також фінансуванні з державного, місцевого бюджетів та інших джерел, передбачених законодавством; 3) обов'язковий характер; 4) відповідність рівня соціальних гарантій військовослужбовців загально-визнаним стандартам у сфері соціального забезпечення; 5) наявність додаткових соціальних гарантій та пільг військовослужбовцям, у порівнянні з іншими суб'єктами трудового права. Соціальні гарантії військовослужбовців відіграють важливе значення, оскільки за їх допомогою вбачається можливим: 1) забезпечити належний рівень соціальної безпеки та підтримки військовослужбовців, а також членів їх сімей; 2) мотивувати військових до більш якісного виконання своїх службових обов'язків; 3) створити сприятливі умови для того, щоб стимулювати громадян до вступу у лави Збройних Сил України; 4) підвищити престиж військової служби, а також загальний рівень довіри населення до Збройних Сил України та держави. Окрім того, варто відзначити, що високий рівень соціальних гарантій в тому числі з позитивного боку характеризує Україну, як демократичну та соціально спрямовану державу.

Ключові слова: соціальні гарантії, військовослужбовці, соціальне забезпечення, трудове законодавство.

THE CONCEPT AND MEANING OF SOCIAL GUARANTEES OF MILITARY PERSONNEL UNDER THE LABOR LEGISLATION OF UKRAINE

Khortiuk Nataliia Vasylivna,
Postgraduate Student
(Kharkiv National University of Internal
Affairs, Kharkiv, Ukraine)

The relevance of the article lies in the fact that the military aggression of the Russian Federation against Ukraine determined the need to provide the Armed Forces of Ukraine with high-quality personnel, because only professionals are able to ensure the proper level of defense capability of our country. A unified system of social and legal guarantees established by the state, as well as an appropriate legal mechanism for their implementation, is effective in stimulating military personnel. This issue became especially acute in the realities of the legal regime of martial law and the announced general mobilization. After all, proper provision of social guarantees contributes to the satisfaction of material and other needs of military personnel, as well as their family members. The purpose of the article is: to define the concept and reveal the meaning of social guarantees of military personnel under the labor legislation of Ukraine. The article, based on the analysis of the scientific views of scientists, reveals general theoretical approaches to the interpretation of the concepts of "guarantee" and "social guarantee". The provisions of the norms of the current legislation, which enshrine social guarantees of military personnel in Ukraine, have been revealed. The author's definition of the concept of social guarantees of military personnel is proposed, as well as its features are outlined. The importance and necessity of providing and implementing social guarantees for military personnel was emphasized. It was concluded that the main features of social guarantees for military personnel are the most expedient to include: 1) legal consolidation, mainly in the norms of the labor legislation of Ukraine; 2) support from the country, which is manifested in legislative reinforcement, as well as financing from state, local budgets and other sources provided for by legislation; 3) mandatory character; 4) compliance of the level of social guarantees of military personnel with generally recognized standards in the field of social security; 5) availability of additional social guarantees and benefits for military personnel, in comparison with other subjects of labor law. Social guarantees of servicemen play an important role, since with their help it is considered possible: 1) to ensure the appropriate level of social security and support of servicemen, as well as their family members; 2) to motivate military personnel to better perform their duties; 3) create favorable conditions to encourage citizens to join the ranks of the Armed Forces of Ukraine; 4) increase the prestige of the military service, as well as the general level of trust of the population in the Armed Forces of Ukraine and the state. In addition, it is worth noting that the high level of social guarantees, including on the positive side, characterizes Ukraine as a democratic and socially oriented state.

Key words: social guarantees, military personnel, social security, labor legislation.

Актуальність теми. Військова агресія російської федерації проти України обумовила необхідність забезпечення Збройних Сил України якісним кадровим складом, адже лише професіонали здатні забезпечити належний рівень обороноздатності нашої країни. Ефективним стимулювання військовослужбовців є встановлена державою єдина система соціально-правових гарантій, а також відповідний правовий механізм їх реалізації. Особливо гостро це питання постало в реаліях правового режиму воєнного стану та оголошеної загальної мобілізації. Адже, належне забезпечення соціальних гарантій сприяє задоволенню матеріальних та інших потреб військовослужбовців, а також членів їх сімей.

Стан дослідження. Окремі проблемні аспекти соціального забезпечення військовослужбовців у своїх наукових працях розглядали: В. М. Андрійів, Н. Б. Болотіна, В. С. Венедіктов, П. І. Жигалкін, М. І. Іншин, В. І. Кириленко, С. П. Пасіка, В. Й. Пашинський, С. М. Прилипко, Г. І. Чанишева, В. О. Шамрай та багато інших. Втім, незважаючи на суттєві теоретичні здобутки, справедливим буде констатувати, що більшість наукових праць втратили свою актуальність через повномасштабну агресію РФ, а також необхідністю пошуку нових напрямків покращення соціальних гарантій військовослужбовців за трудовим законодавством.

Саме тому **метою статті є:** визначити поняття та розкрити значення соціальних гарантій військовослужбовців за трудовим законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Визначення правового статусу військовослужбовця є проблемою сучасної юридичної науки, яку намагаються вирішити як вчені-адміністративісти, так і представники трудо-правової науки. Аналізуючи вказану проблематику, можна констатувати, що представники галузі адміністративного права наголошують на тому, що військовослужбовці наділені адміністративно-правовим статусом, а проходження ними військової служби регулюється виключно адміністративно-правовими нормами. Так, зокрема, Б. М. Ринажевський, який проаналізував правовий статус Військової служби правопорядку, запропонував під адміністративно-правовим статусом військової служби правопорядку Збройних Сил України розуміти її «правове становище як суб'єкта адміністративного права, яке характеризується сукупністю прав, обов'язків, завдань і гарантій діяльності і відповідальності у сфері забезпечення законності, правопорядку і військової дисципліни та захисту конституційних прав військовослужбовців» [1, с. 7–8]. Деяко іншої точки зору дотримуються представники галузі трудового права, які апелюючи до вчених адміністративістів, вказують на те, що якщо службові відносини є виключно предметом регулювання галузі адміністративного права, то і трудові права цих суб'єктів не мають регулюватися нормами трудового права. Це, у свою чергу, може призвести до обмеження трудових прав службовців та звуження їх правового статусу [2, с. 50–51].

Тож, на нашу думку, особливості спеціального правового статусу військовослужбовців обумовлені наступним: 1) специфічний характер служби військовослужбовця; 2) особливий порядок початку, призупинення, а також закінчення військової служби; 3) колом завдань та повноважень, які покладаються на військових в процесі проходження служби; 4) низкою додаткових соціально-трудова гарантій пільг та привілей, які є певними компенсаціями за «особливі» умови служби; 5) високим рівнем відповідальності.

Отже, військовослужбовців можна зарахувати до особливої категорії працівників, які здійснюють службово-трудова діяльність в інтересах держави щодо її захисту та забезпечення територіальної цілісності, та наділені спеціальним трудо-правовим статусом, який регламентований відповідним законодавством, зокрема, і трудовим. Ця специфіка обумовлює необхідність особливого підходу до формування їх соціальних гарантій.

Так, у тлумачній словниковій літературі поняття «гарантія» визначено як поруку в чомусь, забезпечення чого-небудь; умови, які забезпечують успіх чогось [3, с. 32; 4, с. 29]. Серед вчених-теоретиків існує точка зору, що поняття «гарантії» містить у собі сукупність певних об'єктивних і суб'єктивних факторів, які спрямовані на забезпечення та реалізацію прав і свобод людини, а також на усунення вірогідних причин їх неповного або неналежного здійснення, що включає також захист прав від порушень [5, с. 106]. З точки зору авторів навчального посібника «Правознавство», механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина складається безпосередньо

із гарантій забезпечення прав, свобод та обов'язків цих осіб [6, с. 156]. Досліджуючи гарантії прав, свобод, інтересів та обов'язків державних службовців вітчизняний вчений М. І. Іншин зазначає, що при їх реалізації більш чітко мають розрізнятися засоби і умови [7, с. 68]. Тобто, гарантії у вузькому її розумінні розглядається як певний інструмент, засіб, а також умови, за наявності яких можлива реалізація якоїсь цінності (певного блага) для людини і громадянина.

Враховуючи зазначене можна резюмувати, що поняття «гарантії» у широкому розумінні включає у себе різноманітні об'єктивні і суб'єктивні фактори, за допомогою яких відбувається реалізація прав людини у тій чи іншій сфері. Ці фактори виступають як способи, умови, засоби, прийоми й методи. Якщо звернутися до етимологічного значення слова «соціальний», то воно походить від (лат. *socialis* – товариський, громадський) [8, с. 538]. Як філософська категорія поняття «соціальне» розглядається як те, що «відображає організацію, життєдіяльність і нову якість суспільства як форми, способу і результату інтеграції та взаємодії розумних істот» [9, с. 429]. З наведеного вбачається, що значення слова «соціальний» тісно пов'язане із суспільством, фактично, «соціальний» є синонімом слова «суспільний».

Надаючи визначення дефініції поняття «соціальні гарантії військовослужбовців» також доцільно звернутися до положень чинного законодавства та дефініції досліджуваного поняття, яке знайшло там своє відображення. Одним із конституційних положень є те, що гарантії прав і свобод людини визначають спрямованість та зміст діяльності держави (ст. 3) [10]. На виконання зазначеного, держава, шляхом закріплення у положеннях національного законодавства, гарантує достатній життєвий рівень своїм громадянам, шляхом забезпечення основних соціальних потреб, що досягається завдяки ефективній та розгалуженій системі соціального захисту населення, а також встановлює соціальні стандарти, які гарантують рівний та вільний доступ громадян, зокрема, і військовослужбовців до державних соціальних благ.

Враховуючи положення статті 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [11], на законодавчому рівні державні соціальні гарантії розглядаються, як «встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, встановлені законами пільги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму» [11]. На наш погляд, зазначена дефініція не відображає сутності та не розкриває повний зміст поняття державних соціальних гарантій.

Науковці використовують дещо інші підходи до тлумачення поняття «соціальні гарантії» та пропонують наступні дефініції. Так, Н. П. Баранова та Т. П. Новікова визначають соціальні гарантії, як «сукупність матеріальних і юридичних засобів, які забезпечують реалізацію конституційних соціально-економічних і соціально-політичних прав членів суспільства (умови їх життєдіяльності, реалізацію їх інтересів, різноманітних зв'язків і відносин, функціонування і розвиток суспільної системи загалом)» [12, с. 86]. В. М. Гриньова та М. М. Новікова розглядають соціальні гарантії, як певну систему, яка складається із обов'язків держави щодо задоволення соціальних потреб своїх громадян [13, с. 345]. Окремі вчені доходять висновку, що соціальні гарантії являють собою «метод забезпечення з боку держави задоволення різноманітних потреб громадян на рівні соціально-визнаних нормативів» [14, с. 608].

Ще один із підходів, який зустрічається у правовій літературі є той, за яким соціальні гарантії розуміються як забезпечені існуючими державними засобами задекларовані соціальні права [15, с. 85]. Тобто, соціальні гарантії – «це соціальні права, які фактично можуть бути реалізовані». Під поняттям соціальні права громадян

«визначається особлива форма регулювання відносин в суспільстві з боку держави й особлива інституційна форма розв'язання соціального конфлікту» [15, с. 85].

Соціальні гарантії «є матеріальним втіленням зобов'язань держави щодо підтримки життєзабезпечення людини на рівні, який враховує можливості економіки та є мінімально прийнятним з погляду суспільства» [16, с. 19]. Вчені підкреслюють, що завдяки «формуванню загально визнаних соціальних стандартів рівня і якості життя з урахуванням соціальних гарантій, а також приведенню економіко-правових основ у відповідність з інтересами соціальної стабільності» дозволяє досягти соціальну безпеку у державі [16, с. 19].

Резюмуючи зазначене, вбачається, що підходи законодавця та науковців дуже різняться. Останні також не можуть дійти згоди щодо однакового тлумачення правової категорії «соціальні гарантії», а отже, застосовують різнопланові підходи до її трактування. Так, серед учених існують такі точки зору щодо розуміння соціальних гарантій, зокрема розглядають їх, як: юридичні засоби; певну систему; метод забезпечення різноманітних потреб людини і громадянина; соціальні права; зобов'язання держави тощо. Кожне із запропонованих вченими тлумачень так чи інакше розкриває сутність поняття «соціальні гарантії», але неповно та однобоко.

Також слід зазначити, що зміст правової категорії «соціальні гарантії» залежить від суб'єкта соціального забезпечення, за яким вони закріплені. В рамках представленого наукового дослідження ми розглядаємо соціальні гарантії військовослужбовців, а отже, зважаємо на специфіку, яка обумовлює соціальний захист і соціальне забезпечення таких осіб, зокрема, за трудовим законодавством України. Отже, «Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей» (ч. 5 ст. 17) [10]. Відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [17] однією із функцій держави є соціальний захист військовослужбовців, ця діяльність «спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі» [17]. Тому погоджуємося із твердженням В. Й. Пашинського, який пише про те, що соціальні гарантії військовослужбовців «зумовлені характером покладених на них службових обов'язків у зв'язку з виконанням ними державних функцій» [18, с. 55].

Положеннями Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» також закріплені соціальні гарантії військовослужбовцям на «достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби, стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів» [17]. Військовослужбовці також отримують за рахунок держави «грошове, продовольче, речове та інше забезпечення, а також, за їх бажанням, грошову компенсації вартості за неотримане речове майно» [17].

Висновок. Враховуючи зазначене, поняття «соціальні гарантії військовослужбовців» найбільш доцільно розглядати у двох аспектах – у широкому та звуженому контекстах. Так, відповідно до широкого підходу вони представляють собою засоби, умови та способи, за допомогою яких забезпечується соціальний захист трудових прав військовослужбовців. Щодо вузького підходу соціальні гарантії військовослужбовців – це втілений у нормах матеріального права обов'язок держави щодо соціально-трудоного забезпечення та захисту військовослужбовців на рівні не нижче визначених нормами загального трудового законодавства гарантій.

До основних ознак соціальних гарантій військовослужбовців найбільш доцільно віднести: 1) правове закріплення, переважно, у нормах трудового законодавства України; 2) забезпечення з боку країни, що виявляється у законодавчому підкріпленні, а також фінансуванні з державного, місцевого бюджетів та інших джерел, передбачених законодавством; 3) обов'язковий характер; 4) відповідність рівня соціальних гарантій військовослужбовців загальнодержавним стандартам у сфері соціального забезпечення; 5) наявність додаткових соціальних гарантій та пільг військовослужбовцям, у порівнянні з іншими суб'єктами трудового права.

З огляду на зазначене вище можемо констатувати, що сьогодні соціальні гарантії військовослужбовців відіграють важливе значення, оскільки за їх допомогою вбачається можливим: 1) забезпечити належний рівень соціальної безпеки та підтримки військовослужбовців, а також членів їх сімей; 2) мотивувати військових до більш якісного виконання своїх службових обов'язків; 3) створити сприятливі умови для того, щоб стимулювати громадян до вступу у лави ЗСУ; 4) підвищити престиж військової служби, а також загальний рівень довіри населення до ЗСУ та держави. Окрім того, варто відзначити, що високий рівень соціальних гарантій в тому числі з позитивного боку характеризує Україну, як демократичну та соціально спрямовану державу.

Список використаних джерел:

1. Ринажевський Б. М. Адміністративно-правове регулювання діяльності військової служби правопорядку Збройних Сил України : автореф. ... дис. докт. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 35 с.
2. Неумивайченко Н. М. Особливості виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин державних службовців: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2002. 220 с.
3. Крашеніннікова Т. В., Нагорна Ю. А., Подворчан А. З. Словник-довідник юридичної лексики (етимологічні нотатки). Частина 1, Дніпро, 2018, 94 с.
4. Академічний тлумачний словник: Словник української мови: в 11-ти томах. Том 2, 1971. Стор. 29. URL: <http://sum.in.ua/s/gharantija>
5. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручн. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко, В. С. Журавський та ін. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-ге вид. перероблене і доповнене. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
6. Правознавство: навч. посіб. / Бобір В. І., Демський С. Е., Колодій А. М. (керівник авт. колективу) та ін. / за ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 480 с.
7. Іншин М. І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05. Х., 2005. 452 с.
8. Словник іншомовних слів / укл.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К. : Наук. думка, 2000. 680 с.
9. Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика) / укл.: Арістова А. В., Шліхта І. В. / за заг. ред. Киридон А. М. К.: ДНУ «Енциклопедичне видавництво», 2019. 256 с.
10. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Голос України* від 13.07.1996 № 128.
11. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-ІІІ. *Урядовий кур'єр* від 07.11.2000.
12. Баранова Н. П., Новікова Т. П. Соціальні стандарти і гарантії в системі соціальної політики України. ЦПСД, 2010. URL: www.cpsr.org.ua.
13. Гриньова В. М., Новікова М. М. Державне регулювання економіки: підр. для студ. ВНЗ. Х. :ВД «ІНЖЕК», 2007. 756 с.
14. Головатий М. Ф., Панасюк М. Б. Соціальнополітика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник. К. : МАУП, 2005. 560 с.

15. Карпишин Н. І., Комуницька М. П. Державні соціальні гарантії з охорони здоров'я в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2010. № 4. Т. 1. С. 84 – 88.
16. Соціальна політика та економічна безпека / О. М. Головінов, М. Є. Горожанкіна, Л. І. Дмитриченко та ін.; / Під ред. Є. І. Крихтіна. Донецьк: Каштан, 2004. 336 с.
17. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. *Голос України* від 10.01.1992.
18. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2007. 205 с.